Festa de Sant Magí. Cervera, 2024.
Quaderns Barri de Sant Magí, núm. 34, pàg. 174-186

SALVAT-PAPASSEIT (1894-1924), L'IRRADIADOR DE VIDA

Romi Porredon

Visca l'amor que m'ha donat l'amiga
fresca i polida com un maig content!
Visca l'amor
l'he cridada i venia
—tota era blanca com un glop de llet.

Visca l'amor que Ella també es delia:

visca l'amor:
la volia i l'he pres.

El poema de la rosa als llavis [1923]

Joan Salvat i Papasseit va ser un escriptor barceloní d'extracció humil, d'esperit rebel i altament autodidacte. Conegut com a poeta d'avantguarda, va tenir també una prolífica activitat com a redactor d'articles, manifestos i proses de caire polític i social en català i castellà, i simpatitzà amb els corrents anarquistes i socialistes de l'època.

Nascut a Barcelona el 16 de maig de 1894 va tenir una vida intensa i marcada per una tuberculosi que l'acabà conduint precoçment a la mort.

La seva infància fou desafortunada. El pare, fogoner de la Companyia Transatlàntica, morí d'accident en alta mar i la mare, que malaltejava, es va veure obligada a buscar-li protecció a la institució benèfica de *l'Asilo Naval Español*, instal·lat a la corbeta *Mazarredo*; més tard l'acull la corbeta *Consuelo* i després la *Tornado*, totes tres atracades al port de Barcelona. Només tenia set anys. Abandona l'*Asilo* amb dotze anys i ha d'afrontar una situació econòmica precària i fer-se càrrec de la mare i un germà.

Sense preparació professional, realitza tota mena de feines: aprenent d'adroguer, ajudant d'escultor d'imatges religioses... Però Salvat té molt clar de fer-se amb una cultura i comença un procés formatiu autodidàctic, orientat cap a la consecució de l'home nou revolucionari, amb plantejaments polítics propers a l'anarquisme i un cert eclecticisme literari. Aprofita plataformes assequibles als seus orígens socials: els ateneus, les biblioteques les llibreries de vell i les tertúlies amb amics. És així com, amb disset anys, inicia l'amistat amb Emili Eroles, llibreter de vell al mercat de Santa Madrona, amb el bibliògraf Antoni Palau i Joan Alavedra amb qui es troben a *l'Ateneu Enciclopèdic Popular* i constitueixen el primer nucli contestatari anomenat *Grup Antiflamenquista Pro-Cultura*, en la línia de l'activisme pamfletari i revolucionari.

L'any 1912 comença a festejar amb Carme Eleuterio (*jo me l'he triada/ moreneta i prima/ moreneta i prima/ que sembla un palmó*), amb qui es casa el 1918. Els anys anteriors al matrimoni, Salvat queda influït per les idees anarquistes i socialistes d'alguns autors com Gorki, Ibsen i Nietzsche. Assisteix a les classes del doctor Jordi Rubió als Estudis Universitaris Catalans i coneix Daniel Cardona, un dels dirigents carismàtics de l'independentisme radical i s'introdueix en els cercles nacionalistes.

El 1914 s'afilia a les Joventuts Socialistes, sovinteja els locals bohemis, col·labora en publicacions de caire anarquista i revolucionari com *La Justícia Social* de Reus i entra a la redacció de la revista *Los Miserables*, on adopta el pseudònim *Gorkiano* per la fascinació que li han produït els llibres de Maxim Gorki, i aplega bona part d'aquests articles a *Humo de fábrica* (1918). Entre els anys 1915 i 1916 la seva situació econòmica s'agreuja i l'obliga a exercir oficis diversos, com treballar de vigilant nocturn al port de Barcelona, experiència que inspira un dels seus poemes més coneguts "Nocturn per a acordió", inclòs a ***Ossa menor*** (1925) i dedicat a Josep Aragay:

Heus aquí: jo he guardat fusta al moll.
(Vosaltres no sabeu
què és
guardar fusta al moll:
però jo he vist la pluja
a barrals
sobre els bots,
i dessota els taulons arraulir-se el preu fet de l'angoixa;
sota els flandes
i els melis,
sota els cedres sagrats.

Quan els mossos d'esquadra espiaven la nit
i la volta del cel era una foradada
sense llums als vagons:
i he fet un foc d'estelles dins la gola del llop.

Vosaltres no sabeu
què és
guardar fusta al moll:
però totes les mans de tots els trinxeraires
com una farandola
feien un jurament al redós del meu foc.
I era com un miracle
que estirava les mans que eren balbes.

I en la boira es perdia el trepig.

Vosaltres no sabeu
què és
guardar fustes al moll.
Ni sabeu l'oració dels fanals dels vaixells
—que són de tants colors
com la mar sota el sol:
que no li calen veles.

El març de 1916, arran de l'article "Un pueblo, Portugal" aparegut a *Los Miserables*, el condemnen a dos mesos i un dia de presó. Continua col·laborant en revistes, com ara *Sabadell Federal*, inicia en castellà *Glosas de un socialista* i comença a escriure poemes en català.

Emili Eroles i Joan Alavedra presenten el jove Salvat a Eugeni d'Ors, amb qui comparteix l'aversió pública contra la Guerra Mundial, i Ors és qui el presenta a Santiago Segura, propietari de les Galeries Laietanes, on el poeta entra a treballar com a encarregat de la secció de llibreria, fet que li proporciona estabilitat econòmica i una feina adient. La vida li fa un tomb considerable.

El mateix 1916 coneix el pintor i teòric Joaquim Torres-Garcia i l'artista uruguaià Rafael Barradas, que l'introdueixen en el món de les avantguardes: el futurisme i el vibracionisme. I un any més tard apareix el primer número de la revista -de títol ibsenià- *Un enemic del Poble. Fulla de subversió espiritual*, on per primera vegada Salvat-Papasseit disposa d'un espai propi per a difondre les seves idees i ho aprofita per a publicar uns aforismes titulats *"**Mots-propis**"*:

I. Ningú vagi a remolc d'allò que pensi aquell del costat seu. Altrament, mai s'avença.

XXIV. Masses amos i lleis desenfrenen els pobles i els destrueixen. Per tant, que masses amos vol dir molts i diversos despotismes; per tant, que masses lleis vol dir que hi ha una força sempre al servei de noves tiranies.

CXVIII. L'home lliure no tem el monòleg. Molts per dialogar han deixat d'existir.

Salvat va deixant enrere l'etapa més combativa i, a poc a poc, es va forjant el poeta avantguardista. El 1917 publica el seu primer poema "Columna vertebral: sageta de foc" i ideològicament es decanta cap al que ell anomenarà *Divina Acràcia*, és a dir, comença a desvincular-se del pensament polític.

L'any 1918 edita l'únic número de la revista d'Avantguarda *Arc-Voltaic*, d'influències futuristes i, arran d'una grip, aquell estiu comença a manifestar-se-li la tuberculosi que el durà a la mort sis anys després. Santiago Segura li ofereix casa a Sitges, on s'estableix la parella acabada de casar, i més tard fa cures de repòs a Sant Just Desvern i en una masia. de Matadepera.

Al novembre de 1919 surt a la llum el seu primer llibre de poemes, ***Poemes en ondes hertzianes***, títol que fixa amb precisió els límits del contingut: el maquinisme urbà. Amb la voluntat explícita

de trencar els principis de la poètica aristotèlica i clàssica, utilitza les anomenades "paraules en llibertat" provinents de Mallarmé i d'autors com Marinetti, els futuristes italians i, Apollinaire.

Aquest mateix any neix Salomé, la seva primera filla, fet que l'anima a escriure les proses infantils ***Els nens de la meva escala***, editades a la revista *La Mainada*, entre juny i novembre de 1921. Són proses escrites amb un llenguatge adaptat als nens, ple d'onomatopeies i maneres de dir dels infants, dedicades a les seves filles i acompanyades de dibuixos d'Emili Ferrer. Dos anys més tard de la mort del poeta, l'any 1926, els seus amics aplegar-les en un llibre en un llibre amb les il·lustracions d'Emili Ferrer.

7 d'octubre de 1921 / Núm. 18

A l'Anneta Badiella i Carné

Il·lustracions de Joaquim Torres-García

La Salometa és una nena menuda, menuda, però com l'argent viu de bellugadissa i gosada. I amb uns ulls grossos, que és el que se li veu més. Porta unes calcetes curtes, i un vestidet més curt, i ara a l'istiu, amb els cabells tallats, fins sembla un xicotot. No vol que res li facin, sinó que ho vol fer sola, i quan ho aconsegueix exclama:

—Heus, mama… tota tola he fet! Tota tola!

La Salometa té ara vint-i-vuit mesos. L'altre dia assajava de veure a galet. Té un cantiret de llauna i obria una boqueta que quasi feia por de tan oberta que era. Ui, ui, ui quina por!… El cas és que bevia i no bevia, car si aixecava el broc, no sabia engolir. I així es mullava tota. Però encara afegia:

—Heus, mama… tota tola, he fet! Tota tola! [fragment]

Aviat pot tornar a les Galeries Laietanes i comença un període de gran activitat. Fa noves coneixences (Tomàs Garcés, Xavier Nogués, Joaquim Sunyer, Josep Maria López-Picó) i enceta una nova etapa com a llibreter i editor.

L'any 1920 fa una breu estada a París, col·labora assíduament en l'apartat de lletres d'*El dia* de Terrassa, escriu el primer text programàtic on intenta definir el concepte de poeta *Concepte de poeta* i publica un pamflet *Contra els poetes en minúscula. Primer manifest futurista català*. Els dos textos barregen propostes modernistes amb d'altres de futuristes. L'any 1921 edita la revista *Proa*, de la qual només sortiran dos números, i col-

labora a *La Publicidad*. És l'any que també apareix el seu segon llibre de poemes ***L'irradiador del port i les gavines***, llibre que inicia una poètica personal. El títol ja indica la dualitat: maquinisme i realisme intimista.

Res no és mesquí

A Josep Obiols

Res no és mesquí
ni cap hora és isarda,
ni és fosca la ventura de la nit.
I la rosada és clara
que el sol surt i s'ullprèn
i té delit del bany:
que s'emmiralla el llit de tota cosa feta.

Res no és mesquí.
i tot ric com el vi i la galta colrada.
I l'onada del mar sempre riu
Primavera d'hivern - Primavera d'estiu.
I tot és Primavera:
I tota fulla, verda eternament.

Res no és mesquí,
perquè els dies no passen;
i no arriba la mort ni si l'heu demanada.
I si l'heu demanada us dissimula un clot
perquè per tornar a néixer necessiteu
morir.

I no som mai un plor
sinó un somriure fi
que es dispersa com grills de taronja.

Res no és mesquí
perquè la cançó canta en cada bri de
cosa.

-Avui, demà i ahir

s'esfullarà una rosa:

i a la verge més jove li vindrà llet al pit.

DÓNA'M LA MÀ

Dóna'm la mà que anirem per la riba
ben a la vora del mar
bategant,
tindrem la mida de totes les coses
només en dir-nos que ens seguim amant.

Les barques llunyes i les de la sorra
prendran un aire fidel i discret,
no ens miraran;
miraran noves rutes
amb l'esguard lent del copsador distret.

Dóna'm la mà i arrecera ta galta
sobre el meu pit, i no temis ningú.
I les palmeres ens donaran ombra.
I les gavines sota el sol que lluu

ens portaran la salabror que amara,
a l'amor, tota cosa prop del mar:
i jo, aleshores, besaré ta galta;
i la besada ens durà el joc d'amar.

Dóna'm la mà que anirem per la riba
ben a la vora del mar
bategant;
tindrem la mida de totes les coses
només en dir-nos que ens seguim amant.

El desembre d'aquell 1921 és internat al sanatori de la *Fuenfría*, a Cercedilla prop de Madrid, i aquest contacte directe amb les terres castellanes li són testimoni del xoc dels nacionalismes perquè s'adona de l'ambient hostil cap a Catalunya. D'aquesta experiència, en surt ***Les conspiracions***, "versos de guerra contra Castella" (1922), segons confessió de l'autor. El poema que clou el llibre canta amb alegria "la tornada" a la terra catalana:

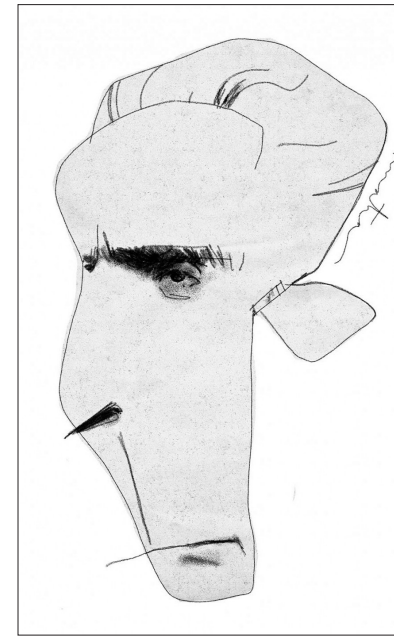

TORNADA

Cel i mar
cel i mar
i la costa plomosa de Garraf
el camp i la muntanya com l'abraç de
la mar
—qui deixava Castella no hi voldria
tornar

el garcés Montjuïc
i el Port gonflat de pals
atxes de vent —rendits a la ciutat
qui té una Rambla amb cor
amb flam
i amb sang

un Estadi batent per Camp de Març
amb llançadors del disc

mil sagetes al vent que clamen llibertat

El 1922 neix la Núria, la seva segona filla. Tanmateix la malaltia avança i Salvat-Papasseit comença un pelegrinatge agònic per diferents sanatoris d'Andorra i la Catalunya Nord. Malgrat que el mal el consumeix, són anys d'intensa activitat poètica on manifesta una rebel·lia íntima i la passió per la joia de viure, com es pot veure en un dels seus poemes més colpidors *Tot l'enyor de demà*.

TOT L'ENYOR DE DEMÀ

A Marià Manent

Ara que estic al llit
malalt,
estic força content.
-Demà m'aixecaré potser,
i heus aquí el que m'espera:

Unes places lluentes de claror,
i unes tanques amb flors
sota el sol,
sota la lluna al vespre;
i la noia que porta la llet
que té un capet lleuger
i duu un davantalet
amb unes vores fetes de puntes de coixí,
i una rialla fresca.

I encara aquell vailet que cridarà el diari,
i qui puja als tramvies
i els baixa
tot corrent.

I el carter,
que si passa i no em deixa cap lletra m'angoixa,
perquè no sé el secret
de les altres que porta.

I també l'aeroplà
que em fa aixecar el cap
el mateix que em cridés una veu d'un terrat.

I les dones del barri
matineres
qui travessen de pressa en direcció al mercat

amb sengles cistells grocs,
i retornen
que sobreïxen les cols,
i a vegades la carn,
i d'un altre cireres vermelles.

I després l'adroguer,
que treu la torradora del cafè
i comença a rodar la maneta,
i qui crida les noies
i els hi diu: -Ja ho té tot?
I les noies somriuen,

amb un somriure clar,
que és el baume que surt de l'esfera que
ell volta.
I tota la quitxalla del veïnat
qui mourà tanta fressa perquè serà
dijous,
i no anirà a l'escola.

I els cavalls assenyats,
i els carreters dormits
sota la vela en punxa,
que dansa en el seguit de les roderes.

I el vi que de tants dies no he begut.

I el pa,
posat a taula.
I l'escudella rossa,
fumejant.

I vosaltres amics,
perquè em vindreu a veure
i ens mirarem feliços.

Tot això bé m'espera,
si m'aixeco
demà.
Si no em puc aixecar,
mai més,
heus aquí el que m'espera:

-Vosaltres restareu,
per veure el bo que és tot:
i la Vida
i la Mort.

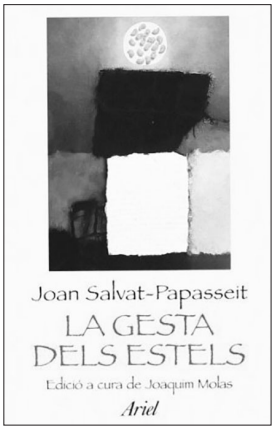

El mateix 1922 publica ***La gesta dels estels***, on el poeta expressa amb decisió la voluntat de trencar amb els designis avantguardistes i, alhora, cantar una realitat natural i senzilla

MESTER D'AMOR

A Enric Casanovas

Si en saps el pler no estalviïs el bes,
que el goig d'amar no comporta mesura.
Deixa't besar, i tu besa després
que és sempre als llavis que l'amor
perdura.

No besis, no, com l'esclau i el creient,
mes com vianant a la font regalada;
deixa't besar -sacrifici fervent-,
com més roent més fidel la besada.

Què hauries fet si mories abans
sense altre fruit que l'oreig en ta galta?
Deixa't besar, i en el pit, a les mans,
amant o amada -la copa ben alta.

Quan besis, beu, curi el veire el temor:
besa en el coll, la més bella contrada.
Deixa't besar
i si et quedava enyor
besa de nou, que la vida és comptada.

SI JO FOS PESCADOR

Si jo fos pescador pescaria l'aurora,
si jo fos caçador atraparia el sol;
si fos lladre d'amor m'obririen les
portes,
si fos bandit millor
que vindria tot sol:

—els carcellers del món no em sabrien
mai l'ombra,
si fos lladre i bandit no em sabrien el
vol.

Si tingués un vaixell m'enduria les
noies,
si volien tornar deixarien llurs cors:

i en faria fanals
per a prendre'n de nous.

Un any més tard, el 1923, veu la llum ***El poema de la rosa als llavis***, l'expressió més pura de la poètica salvatiana i un dels textos més bells de la lírica catalana contemporània. Salvat hi desenrotlla una teoria de l'amor que aspira a la totalitat.

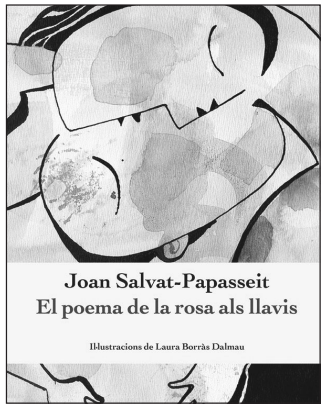

PERQUÈ HAS VINGUT

Perquè has vingut han florit els lilàs
i han dit llur joia
envejosa
a les roses:

mireu la noia que us guanya l'esclat,
bella i pubilla, i és bruna de rostre.

De tant que és jove enamora el seu pas
—qui no la sap quan la veu s'enamora.

Perquè has vingut ara torno a estimar:
diré el teu nom
i el cantarà l'alosa.

VISCA L'AMOR

Visca l'amor que m'ha donat l'amiga
fresca i polida com un maig content!
Visca l'amor
l'he cridada i venia
—tota era blanca com un glop de llet.

Visca l'amor que Ella també es delia:

visca l'amor:
la volia i l'he pres.

SI LA DESPULLAVA

Si la despullava
oh, la meva amor!
un botó que queia
ja em donava goig
-ara la bruseta
i el cinyell tot pret,
mel rosada i fresca
la sina després:

al mig de la toia
clavellets vermells:

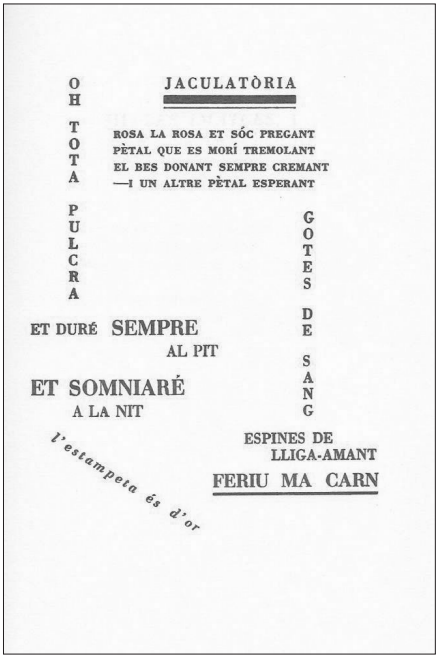

El febrer de **1924** mor la seva filla Núria. La tuberculosi pulmonar no remet i entra en una fase crítica. El visiten els amics escriptors i pintors, a alguns dels quals els ensenya poemes inèdits que guardava sota el coixí del llit. El poeta, amb només trenta anys, mor el **7 d'agost de 1924**, a casa seva, al carrer de l'Argenteria de Barcelona. Xavier Nogués fou qui va recollir el manuscrit del darrer llibre de Salvat, *Óssa menor* (**1925**) que apareix en edició pòstuma, acompanyat d'un subtítol prou significatiu: "fi dels poemes d'avantguarda".

La ciutat de Barcelona recorda **Joan Salvat-Papasseit** amb un monument al Moll de la Fusta, al peu del qual hi ha reproduït el poema «Nocturn per a acordió», que fa referència a l'època en què l'autor va fer-hi de vigilant nocturn.

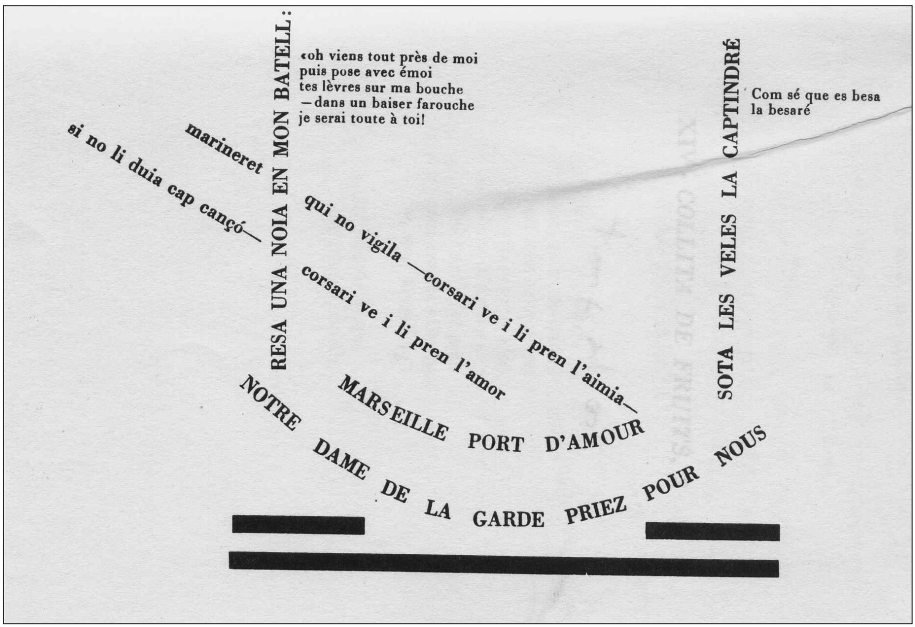

La seva obra poètica ha estat profusament difosa al gran públic, sobretot a partir de les musicacions i recitacions de Núria Espert, Celdoni Fonoll, Lluís Llach, Ovidi Montllor, Guillermina Motta, Ramon Muntaner, Teresa Rebull, Xavier Ribalta, Joan Manuel Serrat i Rafel Subirachs, entre d'altres.

Salvat-Papasseit, de pensament iconoclasta, proclamava:

"Soc, com home de lletres, d'imaginació escassa, més aviat elemental: tot ho he vist o viscut. Però em sé una aristocràcia d'esperit, que és pot alçar dels límits de la Universitat que no m'aixopluga. També dels primers passos. Amo l'art i els artistes i les obres inútils dels artistes. Aspiro a una obra inútil que es doni de consol als homes rics, sense la democràcia que confon l'home ric amb l'home de diner, l'artista amb el cavall. Mai no he tingut fortuna, ni mai no la tindré. Però la joia és meva, perquè la sé mentir, professió de Poeta que soc. Segons la predicció, la mort em prendrà amb foc, perquè un foc interior em consum. Em planyo que la glòria no sigui una donzella que hom pugui estrènyer als braços".

"Notes biogràfiques" dins *Mots-propis i altres proses*. [Ed 62, 1975]